

Gra sił w kontestowanym sąsiedztwie Unii Europejskiej i Rosji

Wstęp

Wraz z upadkiem Związku Radzieckiego i bipolarnego podziału świata rozpoczęła się rewolucja geopolityczna w tej części kontynentu. Taka zmiana sytuacji spowodowała, że na obszarze „bliskiej zagranicy” możemy obecnie dostrzec wpływy innych państw i organizacji aniżeli dawnego ZSRR i jego sukcesorki – Federacji Rosyjskiej¹. Innymi słowy, rozpad Związku Radzieckiego spowodował na obszarze nowo powstałej struktury Wspólnoty Niepodległych Państw ukształtowanie się strefy wpływów i interesów. Pojawili się nowi gracze, którzy mają nie tylko potencjał, ale także środki do tego, żeby partycypować w toczącej się grze. Dodatkowo sytuację komplikuje fakt, że obszar byłego ZSRR traktowany jest przez Rosję jako strefa jej żywotnych interesów. Potwierdzeniem tego stanowiska jest koncepcja „podwójnych granic”, swego rodzaju strefa buforowa, kordon sanitarny oddzielający Rosję od otoczenia międzynarodowego. Mimo że od upadku ZSRR minęły już ponad dwie dekady, to nowy układ sił w tej części kontynentu nie został dotychczas określony i podlega ciągłej ewolucji². Co więcej, wojna Rosji z Gruzją w sierpniu 2008 r., wybuch konfliktu zbrojnego między Rosją a Ukrainą w 2014 r. (aneksja Krymu przez Rosję w 2014 r. oraz trwający konflikt hybrydowy na Donbasie) spowodowały dalszą modyfikację układu sił w tej części Europy. Jednocześnie wydarzenia te stanowią wyzwanie dla pozimnowojennego ładu międzynarodowego³.

* Dr hab. **Tomasz Stępniewski**, prof. KUL – kierownik Katedry Studiów Wschodnich, Instytut Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: tomasz.stepniewski5@gmail.com.

¹ Zob. T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2011, s. 11 i nast.

² *Ibidem*, s. 77 i nast.

³ Szerzej na temat znaczenia konfliktu ukraińskiego dla stosunków i prawa międzynarodowego m.in. w: A. Legucka, *The NATO-Ukraine relations after the annexation of Crimea*, „Ukraine Analytica”, nr 2(8)/2017, s. 42–49; K. Wóycicki, *Ukraińska pułap-*

Jeśli spojrzysz się na geopolityczną mapę świata, można zauważyć kilka miejsc, w których w 2017 r. dochodzi do konfliktu interesów mocarstw. Do obszarów takich zaliczamy m.in. Syrię i Ukrainę. Jeśli chodzi o sprzeczność interesów Rosji i UE, to właśnie obszar wspólnego sąsiedztwa stanowi największe wyzwanie dla obu stron. Od momentu rozszerzenia UE na Wschód w 2004 i 2007 r. możemy mówić o początku rywalizacji o „wspólne sąsiedztwo” między Unią Europejską a Federacją Rosyjską. W niniejszym artykule zanalizowana zostanie sytuacja państw wschodniego sąsiedztwa, które możemy określić mianem obszaru rywalizacji między Unią Europejską a Rosją. Innym terminem, przy pomocy którego określamy rywalizację UE i Rosji, jest kontestowane sąsiedztwo. Przez obszar wspólnego sąsiedztwa rozumiemy sześć postsowieckich państw ulokowanych między z jednej strony UE a NATO, z drugiej – Rosją. Państwa z Europy Wschodniej to Białoruś, Mołdawia i Ukraina, z Kaukazu Południowego – Armenia, Azerbejdżan i Gruzja. Zagadnienie rywalizacji zostanie zawężone do XXI w., a w szczególności do okresu po wybuchu konfliktu zbrojnego na Donbasie między Rosją (oficjalnie separatystami na Donbasie wspieranymi przez Rosję) a Ukrainą, oraz jego znaczenia dla państw tego obszaru. W poszczególnych częściach artykułu ukazana zostanie specyfika wspólnego sąsiedztwa UE i Rosji, *soft* i *hardpower* wykorzystywane przez oba mocarstwa, a następnie zademonstrowane zostaną skutki gry mocarstw we wschodnim sąsiedztwie w postaci wydarzeń z 2014 r., czyli „Euromajdanu” i aneksji Krymu przez Rosję.

Specyfika państw wschodniego (wspólnego) sąsiedztwa

Mimo że państwa Europy Wschodniej uzyskały niepodległość na początku lat 90. XX w. nadal znajdują się w procesie transformacji systemowej. Potwierdzeniem tego jest poniższa tabela, w której ukazano stopień zaawansowania transformacji gospodarczej w państwach Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego w poszczególnych kategoriach transformacji za rok 2014 (według EBOR).

ka na Putina, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1/2014, s. 7–17; P. Ochmann, J. Wojas, *Zagadnienia prawne rosyjskiej interwencji zbrojnej na Krymie w 2014 r.*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1/2016, s. 89–110; P. Grzebyk, *Aneksja Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1/2014, s. 19–37; T. Stępniewski, *Unia Europejska, Ukraina i Rosja: kryzysy i bezpieczeństwo*, „Studia Europejskie”, nr 4(76)/2015, s. 11–25; K. Wóycicki, *Ukraina – narodziny społeczeństwa obywatelskiego*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4/2013, s. 7–17.

Tabela 1. Stopień zaawansowania transformacji gospodarczej w państwach Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego w poszczególnych kategoriach transformacji za rok 2014 (według EBOR)

	Prywatyzacja		Zarządzanie i re-strukturyzacja przedsiębiorstw	Liberalizacja cen	Liberalizacja handlu i systemu finansowego	Polityka konkurencji
	„duża”	„mała”				
Armenia	4-	4	2+	4	4+	2+
Azerbejdżan	2	4-	2	4	4	2-
Białoruś	2-	2+	2-	3	2+	2
Gruzja	4	4	2+	4+	4+	2
Mołdawia	3	4	2	4	4+	2+
Rosja	3	4	2+	4	4-	3-
Ukraina	3	4	2+	4	4	2+

Wyjaśnienie: według metodologii Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBRD) stopień zaawansowania transformacji gospodarczej w kluczowych obszarach tej transformacji oceniany jest od 1 do 4+, gdzie 1 oznacza brak jakichkolwiek działań transformacyjnych, a 4+ oznacza najwyższą ocenę i tym samym pełną transformację w danym zakresie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, <http://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/data/forecasts-macro-data-transition-indicators.html> (dostęp 30.03.2017).

Podczas analizy sytuacji wewnętrznej państw wschodniego sąsiedztwa – w szczególności systemów politycznych – należy pamiętać o wpływie procesów historycznych i zasłóściach warunkujących kształt ich demokracji. Nie można zrozumieć ani polityki wewnętrznej, ani zagranicznej bez odniesienia się do ich „wnętrza”. Najbardziej bezpośrednim czynnikiem wpływającym na sytuację państw tego regionu jest „tragizm wieku XX – epoki terroru i ucisku”⁴. Gwałcone były zasady i podstawowe prawa, wolności człowieka i obywatela. System totalitarny stworzył nowy typ człowieka – *homo sovieticus*. Dlatego też gdy analizuje się specyfikę państw Europy Wschodniej (jak również Kaukazu Południowego), nie można pomijać i marginalizować uwarunkowań wewnętrznych. Z jednej strony społeczeństwa tych państw w zdecydowanie inny sposób postrzegają UE

⁴ O. Turij, *Dialog kultur i kultura dialogu na współczesnej Ukrainie – perspektywa chrześcijańska*, w: *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003, s. 102–103.

i jej wschodnią politykę aniżeli decydenci i obywatele Unii. Z drugiej strony inaczej odnoszą się do stosunków z Rosją i postrzegania polityki Rosji na obszarze poradzieckim. Jak wskazują badania opinii publicznej w państwach Europy Wschodniej, poparcie dla członkostwa w UE nie jest aż tak wysokie, jak mogłoby się wydawać. Pewne korekty nastąpiły w 2014 r. na Ukrainie w wyniku tzw. rewolucji „Euromajdanu”. Z perspektywy 2017 r. widać, że poparcie dla integracji Ukrainy z UE maleje. Warto wspomnieć, że społeczeństwa Europy Wschodniej poddawane były – w ramach ZSRR – silnej propagandzie, w której świat postrzegany był w kategoriach zimnowojennych, w paradygmacie „swój–wróg” (Wschód–Zachód). Oczywiście ten stan rzeczy się zmienia, szczególnie jest to widoczne wśród młodego pokolenia, lecz nie należy bagatelizować sygnałów pochodzących chociażby z Białorusi czy Rosji, a nawet Ukrainy. W tych państwach stan demokracji jest daleki od wzorców zachodnioeuropejskich.

Przemieszczenie wschodniej granicy UE w 2004 r. spowodowało wiele konsekwencji: geopolitycznych, politycznych, gospodarczych, jak również społecznych. Jednym z najważniejszych następstw geopolitycznych było wydłużenie granicy między Unią a państwami Europy Wschodniej, należącymi do Wspólnoty Niepodległych Państw⁵. Do czasu rozszerzenia UE o państwa Europy Środkowo-Wschodniej w 2004 r. wspólna granica stanowiła jedynie niewielki jej odcinek na północy Europy, między Finlandią a Federacją Rosyjską. Natomiast w konsekwencji rozszerzenia granica wydłużyła się w kierunku południowym, wzdłuż granicy Litwy, Łotwy, Estonii, Polski, Słowacji, Węgier oraz Rumunii (po rozszerzeniu 1 stycznia 2007 r.). Takie ukształtowanie granicy między UE a państwami Europy Wschodniej stwarza wiele problemów i wyzwań (m.in. strefa Schengen, która poddawana jest testowi w dobie masowych migracji). Spośród wielu skutków rozszerzenia UE na Wschód należy wskazać na konsekwencje społeczne, czyli wprowadzenie ograniczeń w przekraczaniu granicy przez obywateli państw Europy Wschodniej (reżim wizowy wymuszony porozumieniem z Schengen). Dopiero w czerwcu 2017 r. UE zniosła reżim wizowy dla obywateli Ukrainy (wcześniej Mołdawia została objęta ruchem bezwizowym).

⁵ Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w sensie prawnoustrojowym, państwowym oraz geopolitycznym dokonał się 8 grudnia 1991 r. W czasie spotkania w Puszczy Białowieskiej pod Brześciem prezydenci: Borys Jelcyń (Federacja Rosyjska), Leonid Krawczuk (Ukraina) i Stanisław Szuszkiewicz (przewodniczący Rady Najwyższej Białorusi) podpisali porozumienie o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw. Zob. np. S. Bieleń, *Powstanie Wspólnoty Niepodległych Państw, w: Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR*, red. E. Zieliński, Elipsa, Warszawa 1993, s. 298–301.

Gdy mowa o kwestiach geopolitycznych, należy zauważyć, że Federacja Rosyjska dysponuje własną, różną od zachodniej definicją integracji. Jest ona równoznaczna z kompleksową odbudową dominacji Rosji na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw i pogłębieniem strategicznego uzależnienia państw tego regionu od Rosji, zwłaszcza w dziedzinie ekonomii i bezpieczeństwa regionalnego. Dlatego też proces ten nie powinien być porównywany z integracją realizowaną w ramach Unii Europejskiej, która dla odmiany ma charakter oddolny i zakłada wspólnotę wartości i interesów, dobrowolność akcesji oraz dyskutowanie wielostronnych korzyści⁶. Dodatkowo należy zauważyć, że dla władz Rosji obszar Europy Wschodniej, niejednorodny pod względem geograficznym i społeczno-politycznym, ma duże znaczenie geostrategiczne. Uwzględnienie wymiaru geopolitycznego jest o tyle istotne, że Rosja nadal przywiązuje wielką wagę do geopolityki⁷ i stara się w każdym z wyodrębnionych podregionów utrzymywać przynajmniej jednego „wiernego” sojusznika – państwo, które pełnić będzie rolę „forpocząty” w danym regionie. Obecnie w pewnym wymiarze można za takie uznać: Białoruś – na granicy zachodniej, Kazachstan – w Azji Środkowej i Armenię – na Kaukazie. Ponadto należy zauważyć, że priorytetowe traktowanie problematyki przestrzeni postsowieckiej w polityce zewnętrznej Rosji uzasadnione jest nie tylko względami geopolitycznymi, lecz także kulturowo-historycznymi (o czym również w poniższych akapitach), wspólnymi interesami bezpieczeństwa, powiązaniem ekonomicznymi, koniecznością opieki nad rosyjską diasporą itp.⁸ Niezwykle ważne dla Rosji pozostają także względy prestiżowe,

⁶ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.

⁷ Por. V. Samokhvalov, *Ukraine between Russia and the European Union: Triangle Revisited*, „Europe-Asia Studies”, vol. 67, no. 9/2015, s. 1377–1378.

⁸ Obszar Europy Wschodniej stanowi trwały komponent tożsamości kulturowej Rosji. Przejawem tego jest przekonanie samych Rosjan o niepodzielności ziem tzw. Rosji Wielkiej, Małej i Białej oraz Zakaukazia, uznawanych za odrębną od zachodniej ekumenę kulturową. Doniosłość tego obszaru dotyka zatem samej istoty rosyjskości i identyfikacji tożsamościowej FR w jej nowych warunkach przestrzennych. Szczególnie Ukraina i Białoruś, stanowiące dla Rosji naturalną granicę pomiędzy Wschodem a Zachodem, uważane są przez FR za gwaranta jej statusu mocarstwowego. Te właśnie państwa traktowane są jako integralna część Wielkiej Rosji zarówno w językowego, etnokulturowego, jak i historycznego punktu widzenia. Dlatego też polityka wobec tzw. bliższej zagranicy opiera się na nieustannym przekonaniu, że ich niepodległość powinna pozostawać tylko czasowym fenomenem. Szerzej na ten temat w: S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2006; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty Niepodległych Państw*, w: *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Difin, Warszawa 2008, s. 139 i nast.; A.D. Rotfeld, *Mysli o Rosji... i nie tylko. Eseje i wywiady*, Świat Książki,

przejawiające się w chęci odgrywania roli swobodnego pomostu między Azją a Europą⁹.

Istotną kwestią pozwalającą lepiej zrozumieć sytuację państw Europy Wschodniej są uwarunkowania kulturowo-cywilizacyjne. Państwa Europy Wschodniej możemy określić mianem cywilizacyjnego pogranicza. Są to państwa na styku cywilizacyjnych kompleksów Wschodu i Zachodu. Owa antynomia Wschodu i Zachodu w węższej skali oznacza opozycję ideową Europy Zachodniej i Rosji, jak również dychotomię kultury rzymskiej i bizantyńskiej. Najkrócej można powiedzieć, że Zachód oparty jest na idei transcendencji, Wschód zaś na idei immanencji. Tak określane Wschód obejmuje rozległy obszar Azji (przede wszystkim Indie i Chiny), a częściowo także Afryki i Ameryki Południowej. Zachód to przede wszystkim Europa Zachodnia i Stany Zjednoczone¹⁰. Linia podziału między konfesją wschodnią a jej odmianą zachodnią dzieli często jednorodne pod względem języka i kultury etnograficznej obszary w Europie na zamieszkiwane przez odmienne, niekiedy wręcz zatowizowane i zantagonizowane grupy etniczne, narodowe i wyznaniowe, co warunkuje odmienny przebieg zachodzących w nich procesów historycznych¹¹. Niezależnie od tego, jakie były związki chrześcijaństwa wschodniego ze Wschodem azjatyckim, możemy stwierdzić, że chrześcijaństwo to wykazuje wiele wspólnych cech z kulturami Azji, cech, które pozostają w opozycji wobec łacińskiego Zachodu. Główna antynomia polega na tym, że idea transcendencji, tak jak i idea immanencji skorelowane są z odmiennymi obrazami świata, życia ludzkiego i ideami politycznymi. Idea transcendencji otwiera drogę rozwojowi niezależnej od religii i moralności nauki, techniki, ekonomii i powszechnej sekularyzacji świata. Jej konsekwencje to pragmatyczna moralność, system polityczny parlamentarny, imperatyw państwa obywatelskiego. Zorientowany na immanencję Wschód przesiąknięty jest w systemie

Warszawa 2012; K. Świder, *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015; A. Legucka, *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Difin, Warszawa 2013.

⁹ Ibidem.

¹⁰ T. Olejarsz, *Religie na Ukrainie*, w: *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak (Stępniewski), Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 43; T. Olejarsz, T. Stępniewski, *Prawostawie jako element konstytutywny „dyplomacji konfesyjnej” Federacji Rosyjskiej wobec wybranych państw obszaru poradzieckiego*, w: *Religia i polityka na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Centralnej*, red. T. Stępniewski, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Wydawnictwo KUL, Lublin–Warszawa 2013, s. 111–139.

¹¹ Por. W. Pawluczuk, *Rzymska i bizantyńska tradycja na ziemiach polskich i jej wpływ na codzienność i historię*, „Nomos”, nr 7/8/1994, s. 107.

międzyludzkich odniesień treściami etycznymi i estetycznymi, a w płaszczyźnie politycznej religijno-moralnym wartościowaniem. W odniesieniu do porządku emocjonalnego natomiast relacje Wschodu i Zachodu cechuje odwieczna ambiwalencja, tj. fascynacja, połączona z poczuciem cywilizacyjnej wyższości. Samuel Huntington zauważa, że w opisywanej cywilizacyjnej dychotomii niektóre państwa (np. Ukraina) jawią się jako swego rodzaju hybryda, ponieważ przebiega przez nią granica między dwoma cywilizacjami, zbudowanymi wokół przede wszystkim odmiennych wyznań¹². Pierwszą z nich można nazwać cywilizacją łańską lub zachodnią, drugą bizantyjską lub prawosławną (czy też turańską). Taki stan rzeczy, jako zdaniem, nie ma szans na przetrwanie¹³.

Analizowane komponenty konfesyjno-etniczne wpływają na specyfikę szeroko pojętego zjawiska tożsamości kulturowo-cywilizacyjnej regionu Europy Wschodniej i warunkują treść i poczucie bezpieczeństwa kulturowo-cywilizacyjnego Starego Kontynentu¹⁴. Przez tożsamość kulturową należy rozumieć tożsamość społeczną zbiorowości, ujmowaną w kategoriach odrębności danej kultury w stosunku do innych kultur¹⁵. W tym ujęciu głównym elementem konstytuującym bezpieczeństwo kulturowo-cywilizacyjne pozostaje tożsamość kulturowa, nade wszystko w sytuacjach, kiedy państwa unitarne jako aktorzy stosunków międzynarodowych tracą na znaczeniu na rzecz aktorów trans- i ponadnarodowych (por. UE). Proces ten i nasilające się procesy transnarodowe oznaczają wówczas osłabienie tradycyjnie pojmowanej suwerenności i pośrednio wpływają na tożsamość kulturową. W takich warunkach istotą bezpieczeństwa kulturowo-cywilizacyjnego pozostaje zatem ochrona świadomości odrębności, ukształtowanej i zakorzenionej historycznie. W aspekcie zewnętrznym jest to ochrona przed obcymi wpływami i – co za tym idzie – osłabieniem spójności wewnętrznej, a w aspekcie wewnętrznym – ochrona tożsamości zapewniającej suwerenność (w wersji zmodyfikowanej) i możliwości harmonijnego rozwoju¹⁶.

¹² Warto spojrzeć na mapę, na której Europa Wschodnia podzielona jest na dwie części, por. S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Muza S.A., Warszawa 2011, mapa na s. 263.

¹³ Por. W. Pawluczuk, op.cit., s. 101–103; S. Huntington, op.cit., passim.

¹⁴ T. Olejarz, T. Stępniewski, op.cit., s. 111–139.

¹⁵ Por. J. Olchowski, *Tożsamość zbiorowa jako podstawa bezpieczeństwa kulturowo-cywilizacyjnego w Europie*, www.ae.krakow.pl; G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1997, s. 132.

¹⁶ Ibidem; A. Touraine, *Bezbrzeżna Europa*, „Na Przykład”, nr 4/1998, s. 25.

Miękka i twarda siła Federacji Rosyjskiej i Unii Europejskiej wobec wspólnego sąsiedztwa

Badacze Nicu Popescu i Andrew Wilson już kilka lat temu zauważyli, że wschodnie sąsiedztwo jest podatne na oddziaływanie aktorów trzecich ze względu na trzy typy kryzysów dotyczących tego obszaru. Pierwszy kryzys to słaba państwowość: endemiczna korupcja w regionie, wiele ośrodków decyzyjnych państw wschodnich boryka się z secesjonizmem regionów, które nie akceptują ich władzy. Drugi kryzys to próba odbudowy przez Rosję sfery wpływów i osłabienia suwerenności wschodnich państw sąsiedzkich. Trzeci kryzys – szkody wyrządzone przez globalną dekonjunkturę gospodarczą, która stwarza rzeczywiste zagrożenie w postaci niewydolności gospodarek wschodnich państw (mowa tutaj o kryzysie 2008+) ¹⁷. Do powyższych kryzysów można dodać jeszcze jeden – wojnę hybrydową Rosji z Ukrainą od 2014 r., który to kryzys wpływa na bezpieczeństwo Ukrainy i innych państw Europy Wschodniej. Co więcej, kryzys ten może doprowadzić do destabilizacji nie tylko Europy Wschodniej, ale także obszarów przylegających.

Termin *soft power* oznacza „miękką siłę”, czyli „miękkie” środki służące do osiągnięcia celów, i stanowi poszerzenie możliwych sposobów wywierania wpływu oraz realizacji celów przez aktorów w stosunkach międzynarodowych. Jest więc próbą ukazania „drugiej twarzy siły”, czyli opozycją w stosunku do „twardych” (ang. *hard power*) składników siły – militarnej i ekonomicznej. *Soft power* oznacza również zdolność (np. państwa) do osiągnięcia wyników przez przyciągnięcie i przekonywanie innych (np. państw) do przyjęcia swoich celów raczej przez perswazję aniżeli przemoc i groźbę. Zasobami „miękkiej siły” państwa są najczęściej: 1) atrakcyjność kulturowa danego państwa; 2) idee i wartości polityczne (jeżeli występują zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz państwa) oraz 3) polityka zagraniczna państwa (wówczas kiedy postrzegana jest tak przez innych aktorów oraz gdy ma walor moralny i legitymizację społeczną) ¹⁸.

¹⁷ N. Popescu, A. Wilson, *Polityka Unii Europejskiej i Rosji wobec wspólnych sąsiadów*, Europejska Rada Spraw Zagranicznych, Fundacja im. Stefana Batorego, Londyn–Warszawa 2010, s. 14–15; także: A. Włodkowska, *Wykorzystanie hard i softpower przez Federację Rosyjską i Unię Europejską w regionie czarnomorskim*, w: *Unia Europejska i Federacja Rosyjska wobec regionu Morza Czarnego*, red. T. Kapuśniak (Stępniewski), Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2010, s. 59–65; jak również: A. Wilson, N. Popescu, *Russian and European Neighbourhood Policies Compared*, „Southeast-European and Black Sea Studies”, vol. 9, no. 3/2009, s. 317–331.

¹⁸ J.S. Nye Jr., *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, New York 2004, s. 10–11.

Od momentu rozszerzenia UE na Wschód w 2004 i 2007 r. możemy mówić o początku rywalizacji o „wspólne sąsiedztwo” między Unią Europejską a Federacją Rosyjską¹⁹. Rywalizacja o wpływy na tym obszarze realizowana jest przez obu aktorów z wykorzystaniem „miękkiej” (ang. *soft*) i „twardej” (ang. *hard*) siły. Poniższy schemat ukazuje metody i środki (z użyciem „miękkiej siły”) stosowane przez UE i Rosję wobec państw wspólnego sąsiedztwa.

Tabela 2. *Soft power* stosowana przez Federację Rosyjską i Unię Europejską

Federacja Rosyjska	Unia Europejska
Retoryka braterstwa	Ośrodki informacyjne UE
Multilateralne instytucje oferujące korzyści swym członkom	Utrzymujące się nadzieje na członkostwo w UE
Inwestycje o znaczeniu strategicznym	Największy partner handlowy
Ruch bezwizowy i otwarty rynek pracy	Perspektywy współpracy gospodarczej
Ochrona reżimów autorytarnych	Pomoc dla rządów i społeczeństwa obywatelskiego
Model „suwerennej demokracji”	Wspieranie demokracji
Decydowanie o obrazie świata w mediach	

Źródło: opracowanie własne na podstawie N. Popescu, A. Wilson, *Polityka Unii Europejskiej i Rosji wobec wspólnych sąsiadów*, Europejska Rada Spraw Zagranicznych, Fundacja im. Stefana Batorego, Londyn–Warszawa 2010, s. 64.

Przykładowo, za instrumenty typu *soft power* Unii Europejskiej, zdaniem Agaty Włodkowskiej, można uznać m.in.: umowy o partnerstwie i współpracy (PCA), europejską politykę sąsiedztwa, synergię czarnomorską²⁰ i Partnerstwo Wschodnie²¹; wsparcie finansowe i pomoc humanitarną (przede wszystkim z programu TACIS, a od 2007 r. z European Neighbourhood Partnership Instrument – ENPI); dyplomację publiczną, w tym stypendia, wymiany, szkolenia; misje cywilne²². Do tego katalogu należy dodać umowy stowarzyszeniowe (AA) i DCFTA, które zostały wynegocjowane i podpisane z państwami wschodnimi.

¹⁹ Szerzej na ten temat pisze: H. Haukkala, *From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU–Russia Relations*, „Journal of Contemporary European Studies”, vol. 23, no. 1/2015, s. 25–40.

²⁰ Synergia czarnomorska obejmuje: Grecję, Bułgarię, Rumunię, Mołdowę, Ukrainę, Rosję, Gruzję, Armenię, Azerbejdżan i Turcję.

²¹ Partnerstwo Wschodnie obejmuje: Ukrainę, Mołdowę, Azerbejdżan, Armenię, Gruzję i Białoruś (na poziomie technicznym i eksperckim).

²² A. Włodkowska, *Wykorzystanie hard i softpower...*, op.cit., s. 67.

Należy zaznaczyć, że tzw. kolorowe rewolucje (w Gruzji w 2003 r., na Ukrainie w 2004 r., ale i w Kirgistanie w 2005 r.) – które postrzegane były przez Rosję jako wynik zaangażowania UE (Zachodu) w sprawy państw poradzieckich – spowodowały, że Rosja zaczęła skupiać się na środkach kulturowo-ideologicznych (na *soft power*). Źródeł rosyjskiej miękkiej siły należy szukać w wymiarze kulturowym (język rosyjski, kultura, tworzenie organizacji pozarządowych), do pewnego stopnia historycznym oraz gospodarczym (najsilniejsza gospodarka obszaru poradzieckiego i tym samym rynek pracy dla obywateli z państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego)²³.

W odróżnieniu od Unii Europejskiej to właśnie Rosja „osiągnęła mistrzostwo w posługiwaniu się «twardymi» środkami nacisku i szybko reaguje na kryzysy w regionie, jeśli tylko widzi dla siebie pole do popisu”²⁴. Takie możliwości działania stwarza Rosji szeroki wachlarz metod i środków, którymi może się posługiwać na obszarze poradzieckim. Wykorzystywanie *hard power* z jednej strony służy realizacji interesów polityki zagranicznej Rosji, z drugiej – świadczy o jej słabości, gdyż zawodzą inne instrumenty: polityczne, ekonomiczne, ideologiczne itp.

Tabela 3. *Hard power* stosowana przez Federację Rosyjską i Unię Europejską

Federacja Rosyjska	Unia Europejska
Niewycofywanie oddziałów wojskowych;	Misje monitoringu i nadzoru granic
Działania zbrojne (często zakamuflowane przez wspieranie tzw. separatystów, np. na Krymie i Donbasie)	
„Ekspansja paszportowa”	„Inteligentne sankcje”, zakazy wjazdu, zamrażanie kont bankowych
Przejmowanie infrastruktury	Wsparcie finansowe
Różnicowanie cen surowców energetycznych	Krytyczna ocena realizacji Planów Działania przyjętych w ramach europejskiej polityki sąsiedztwa
Embarga na ropę naftową i gaz ziemny	
Sankcje handlowe (zakaz importu wina, warzyw, mięsa)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: ibidem, s. 75.

²³ Ibidem, s. 63.

²⁴ N. Popescu, A. Wilson, op.cit., s. 71.

Kryzys ukraiński jako wynik rywalizacji Rosji z Unią Europejską

Gdy jesienią 2013 r. rozpoczęły się na Ukrainie wydarzenia potocznie określane mianem „rewolucji Euromajdanu”, nikt nie podejrzewał, że doprowadzą one do tak znacznych turbulencji na ukraińskiej scenie politycznej. W ich wyniku usunięty został prezydent Wiktor Janukowycz²⁵, a pośrednio doszło do konfliktu w południowo-wschodniej Ukrainie, *de facto* zaś do wojny Rosji z Ukrainą. Nie jest to jednak typowa wojna, lecz „wojna hybrydowa”²⁶ – używanie siły militarnej przez Rosję bez przyznawania się do tego faktu (oficjalnie mamy do czynienia z separatystami w Doniecku i Ługańsku) oraz równoczesne prowadzenie na szeroką skalę innych wojen z Ukrainą: informacyjnej (propaganda), kulturowej, historycznej itd. Ponadto „Euromajdan” doprowadził do jednej z bardziej gwałtownych przemian nie tylko w przestrzeni posowieckiej, ale także w całej kontynentalnej Europie. Dodatkowo działania Federacji Rosyjskiej destabilizujące sytuację we wschodniej części Ukrainy i anektowanie Krymu niewątpliwie przyczyniły się do największego kryzysu bezpieczeństwa europejskiego od czasu wojny bałkańskiej w latach 90. XX w. Nikt się nie spodziewał, że wstrzymanie w listopadzie 2013 r. przez prezydenta W. Janukowycza procesu zbliżania się do Unii Europejskiej zapoczątkuje wewnętrzny kryzys w tym państwie, mający poważne strategiczne konsekwencje dla całej Europy. Sama Rosja w „konkurowaniu” z Unią Europejską o Ukrainę nie zawahała się podjąć typowych dla siebie środków z zakresu tzw. twardej polityki (*hard power*). W konsekwencji ewolucja i rozwój kryzysu ukraińskiego, w tym ewentualna destabilizacja innych regionów przez działania inspirowane przez Rosję, miałyby zależeć od akceptacji przez Ukrainę postulatów strony rosyjskiej, które bez wątpienia są rozbieżne i asymetryczne w odniesieniu do celów strony ukraińskiej. Ich centralnym punktem wydają się dążenia Rosji do dalszego pogłębiania stanu dysfunkcji i zależności Ukrainy od Rosji, na przykład przez żądania

²⁵ Po raz drugi w ciągu dekady Ukraińcy zaprotestowali przeciwko tej samej osobie – Wiktorowi Janukowyczowi. Pierwszy raz w związku z fałszerstwami wyborczymi W. Janukowycza („pomarańczowa rewolucja”), drugi raz („Euromajdan”) ze względu na niepodpisanie umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Szerzej na temat „pomarańczowej rewolucji” i jej konsekwencji dla społeczeństwa i polityki ukraińskiej zob. np. *Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*, red. P. D’Anieri, Washington, DC and Baltimore 2010; H. Haukkala, *op.cit.*, s. 25–40.

²⁶ Szerzej na temat wojny hybrydowej Rosji z Ukrainą w: J. Hajduk, T. Stępniewski, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie”, nr 4(76)/2015, s. 135–151.

Federacji Rosyjskiej dotyczące zmiany ustroju Ukrainy na federalny, ze znaczącą autonomią dla obwodów wschodnich i południowych, włącznie z prawem do podpisywania przez nie umów międzynarodowych. Jak wiadomo, Zachód (Unia Europejska i Stany Zjednoczone) w związku z opisywanymi wydarzeniami podjął próbę mediacji mającą na celu doprowadzenie do „deeskalacji” konfliktu na Ukrainie w ramach tzw. formatów genewskiego i normandzkiego²⁷. Trudno jest jednak zrozumieć przyczyny kryzysu ukraińskiego bez odwołania się do ewolucji polityki zagranicznej Rosji i jej sposobu postrzegania stosunków międzynarodowych w ubiegłych latach. Richard Sakwa zauważa, że w ostatnim czasie polityka Rosji ewoluowała w kierunku rewizjonizmu (R. Sakwa używa terminu neorewizjonizmu, *neo-revisionist*), co doprowadziło do konfrontacji na obszarze Ukrainy²⁸. Zdaniem autora zmiana polityki Rosji wynikała z co najmniej czterech przyczyn. Po pierwsze, miało na nią wpływ stopniowe pogarszanie stosunków z UE. Po drugie, kluczową kwestię stanowiło sukcesywne rozbijanie ogólnoeuropejskiego systemu bezpieczeństwa, w którym Rosja mogła działać jako autonomiczny partner we współpracy z Zachodem. Po trzecie, Rosja i wiele innych wzrastających potęg, jak Chiny, podważały amerykańskie roszczenia do „wyjątkowości” i globalnego przywództwa. Po czwarte, katalizatorem rosyjskiego rewizjonizmu była ideologia „demokratyzmu”, która różni się od praktyki samej demokracji. Zatem R. Sakwa uważa, że Rosja jest przekonana, iż promocja demokracji stanowi dla Zachodu przykrywkę dla realizacji jego celów strategicznych²⁹.

Końcowe refleksje

Strategia Federacji Rosyjskiej we wschodnim sąsiedztwie – jak twierdzi Irina Kobrinskaya – pokrywa się z głównymi cechami polityki zagranicznej Rosji: jest bardzo asertywna, opiera się na zasadach *Realpolitik* i jest wyraźnie motywowana geoeconomicznie i geopolitycznie³⁰. Gdy analizuje się konflikt Rosji z Ukrainą, nie można zapominać o tym, że Ro-

²⁷ B. Piskorska, *Między retoryką a rzeczywistością: relacje Ukrainy z Unią Europejską w kontekście kryzysu na Ukrainie 2013/2014*, w: *Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu*, red. M. Pietraś, M. Malskyj, B. Surmacz, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016, s. 223, 242–243; T. Stępniewski, *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie”, nr 3(79)/2016, s. 43–59.

²⁸ R. Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I. B. Tauris, London–New York 2015, s. 30.

²⁹ *Ibidem*, s. 31–34.

³⁰ I. Kobrinskaya, *The Black Sea Region in Russia's Current Foreign Policy Paradigm*, „PONARS Eurasia Policy Memo”, December 2008, no. 41, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/pepm_041.pdf (dostęp 15.10.2017).

sja w swej polityce zagranicznej – w szczególności wobec państw poradzieckich – kieruje się mentalnością imperialną. George Soroka zastanawia się, w jaki sposób zachowałyby się Stany Zjednoczone, gdyby na przykład na Kubie chciano zainstalować rosyjskie bazy wojskowe. Czy na pewno nie mielibyśmy do czynienia z reakcją USA, próbą powstrzymania czy też uniemożliwienia realizacji takiego planu?³¹ Wydaje się, że jest to pytanie retoryczne. Taki sposób myślenia funkcjonujący wśród decydentów rosyjskich potwierdzają słowa Andreja Krickovica, który zauważa, że Rosjanie „szanują tylko mocarstwa, takie jak USA, Chiny, Niemcy. Ludzie często tego nie rozumieją: «Kreml ciągle mówi o suwerenności, a sam jej nie przestrzega!». Tyle że dla Rosjan suwerenność nie dotyczy małych narodów. Z ich perspektywy Ameryka nie powinna się wtrącać w sprawy Rosji czy Chin, ale małe państwa – no cóż, to potencjalne łupy”³².

Warto wyraźnie zaznaczyć, że kryzys ukraiński stawia pod znakiem zapytania zarówno politykę wschodnią Unii Europejskiej w jej obecnym kształcie, jak i politykę Rosji na obszarze poradzieckim. Ukraina stała się obszarem rywalizacji dwóch projektów integracyjnych: europejskiego (UE) oraz eurazjatyckiego (Rosja i budowana przez nią Unia Eurazjatycka). Jeśli rozpatrzyć tę sytuację w szerszej perspektywie, możemy powiedzieć, że na całym obszarze Europy Wschodniej obserwujemy taką samą rywalizację, jak w przypadku Ukrainy. Z jednej strony mamy do czynienia z działaniami Unii Europejskiej w postaci takich projektów, jak europejska polityka sąsiedztwa i opierające się na niej Partnerstwo Wschodnie, które to projekty niestety nie zmieniają jakości relacji między Wspólnotą a partnerami wschodnimi³³. Brak efektywności EPS oraz kryzysy w południowym i wschodnim sąsiedztwie UE spowodowały, że Komisja Europejska i Europejska Służba Działań Zewnętrznych w dniu 18 listopada 2015 r. ogłosiły wyniki rewizji (przeglądu) EPS. W opublikowanym przez KE przeglądzie EPS mowa jest o konieczności położenia nacisku na trzy istotne kwestie polityki sąsiedztwa: bezpieczeństwo, rozwój gospodarczy i migracje. Z drugiej strony Federacja Rosyjska podejmuje działania mające na celu utrzymanie tych państw w jej strefie wpływów, co powoduje, że mają one coraz większe trudności z uwolnieniem się spod jej oddziały-

³¹ Autor uczestniczył w ramach Harvard Summer School w wykładach pt. „Introduction to Comparative Politics”, które prowadził dr George Soroka (Lecturer on Government and Assistant Director of Undergraduate Studies, Harvard University).

³² K. Wężyk, *Niedźwiedziovi wolno więcej (rozmowa z Andrejem Krickovicem)*, „Gazeta Wyborcza / Magazyn Świąteczny”, 18.07.2015, <http://wyborcza.pl/magazyn> (dostęp 18.07.2015).

³³ O wyzwaniach stojących przed Partnerstwem Wschodnim zob. m.in.: T. Stępniewski, *The EU's Eastern Partnership and the Way Forward After Riga*, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs”, vol. XXIV, no. 1–2/2015, s. 17–27.

wania. W tym też celu Rosja utrzymuje w państwach poradzieckich stan tymczasowości, niepewności i napięcia w formie „zamrożonych konfliktów” (Abchazja, Osetia Południowa, Naddniestrze)³⁴. Od momentu wybuchu „Euromajdanu”³⁵ na Ukrainie polityka Rosji skoncentrowana była na zdestabilizowaniu sytuacji wewnętrznej tego państwa. Cel miał być osiągnięty przy pomocy: 1) zbuntowania i powstania rosyjskojęzycznej ludności na Ukrainie oraz 2) interwencji militarnej (oficjalnie Rosja nie jest zaangażowana w ten konflikt, jedynie wspiera separatystów w Ługańsku i Doniecku). Założenia te nie zostały w pełni osiągnięte przez Rosję. Natomiast jej agresywna polityka wobec Ukrainy przynosi skutki negatywne dla Rosji i jej odbioru przez ukraińskie społeczeństwo. Badania opinii publicznej z 2015 r. pokazały zmiany w kierunku negatywnego postrzegania Rosji.

Kształt systemów politycznych w państwach wschodnioeuropejskich w dużej mierze związany jest z zaangażowaniem się UE (szerzej Zachodu) w ich proces transformacji. Od zaangażowania Zachodu w sprawy wschodnie zależy wymiar wschodni UE, ale przede wszystkim przyszły układ sił w tej części Europy. Im mniejsze będzie zaangażowanie Zachodu w procesy transformacji i modernizacji Ukrainy, tym bardziej państwo to będzie podatne na wpływy Rosji³⁶. Dlatego też pomimo „Euromajdanu” i jego konsekwencji³⁷ w dalszym ciągu otwarte pozostaje pytanie o kierunek polityki zewnętrznej tych państw: europejski czy wschodni. Niestety, regres reform demokratycznych w państwach Europy Wschodniej kładzie się cieniem na postrzeganie regionu i osłabia zainteresowanie nim decydentów UE. Dodatkowo problemy wewnętrzne w ramach UE (kryzysy ekonomiczny i migracyjny, wzrost znaczenia partii nacjonalistycznych, osłabienie solidarności europejskiej itp.) powodują, że myślenie o polityce sąsiedztwa schodzi na dalszy plan. Słusznie zauważa Vít Dostál, że istnieje pilna potrzeba zmiany polityki sąsiedztwa UE, w szczególności jej wschodniego wymiaru. Będzie to możliwe przez zmianę Partnerstwa Wschodniego w instrument służący transferowi środków finansowych na nowe obszary oraz poświęcenie większej uwagi pracy z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego. Jednakże – zdaniem autora – Partner-

³⁴ A.-D. Rotfeld, *Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4/2014, s. 37.

³⁵ O znaczeniu ostatnich zmian dla systemu politycznego Ukrainy w: K. Fedorowicz, *Ukraińskie rewolucje a parlamentaryzm*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, r. 12, z. 2/2014, *Majdan 2014: Ukraina na rozdrożu*, red. T. Stępniewski, A. Gil, A. Szabaciuk, A. Visvizi, s. 57–76.

³⁶ Por. T. Stępniewski, *Unia Europejska, Ukraina i Rosja...*, *op. cit.*, s. 20–21.

³⁷ Szerzej na ten temat zob. m.in. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, r. 12, z. 2/2014, *Majdan 2014: Ukraina...*, *op.cit.*, *passim*.

stwo Wschodnie winno być traktowane jak polityka, a nie jak instrument (narzędzie)³⁸.

Reasumując, należy stwierdzić, że problem rozbieżności interesów zachodzących między Rosją a UE na obszarze Europy Wschodniej przejawia charakter trwały i wielowymiarowy. W głównej mierze warunkują go: procesy aktywizacji polityki UE w Europie Wschodniej oraz ewolucji polityki rosyjskiej na obszarze WNP; autopercepcja Rosji jako wielkiego mocarstwa i percepcja UE przez Rosję jako konkurencyjnego aktora geopolitycznego; wspieranie przez UE transformacji państw obszaru w zgodzie ze standardami europejskimi; zachowanie przez Rosję *status quo ante* przez utrwalenie jej dominujących wpływów na tym obszarze i „kontrolowanie” stosunków państw regionu z UE³⁹.

Bibliografia

- Barburska O., *Argument siły czy siła argumentów? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych jako 'soft power'*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, nr 10/2016.
- Bieleń S., *Powstanie Wspólnoty Niepodległych Państw*, w: *Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR*, red. E. Zieliński, Elipsa, Warszawa 1993, s. 298–301.
- Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2006.
- Dostál V., *Searching for a New Narrative*, „New Eastern Europe”, September–October 2015, no. 5, s. 110–111.
- Fedorowicz K., *Ukraińskie rewolucje a parlamentaryzm*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, r. 12, z. 2/2014: *Majdan 2014: Ukraina na rozdrożu*, T. Stępniewski, A. Gil, A. Szabaciuk, A. Visvizi (red.), s. 57–76.
- Grzebyk P., *Aneksja Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1/2014, s. 19–37.
- Hajduk J., Stępniewski T., *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie”, nr 4(76)/2015, s. 135–151.
- Haukkala H., *From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU–Russia Relations*, „Journal of Contemporary European Studies”, vol. 23, no. 1/2015, s. 25–40.

³⁸ V. Dostál, *Searching for a New Narrative*, „New Eastern Europe”, September–October 2015, no. 5, s. 110–111.

³⁹ T. Stępniewski, T. Olejarz, *Wyzwania Unii Europejskiej na wschodzie Europy*, „Studia Europejskie”, nr 2(58)/2011, s. 157–169.

- Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Muza S.A., Warszawa 2011, mapa na s. 263.
- Kobrinakaya I., *The Black Sea Region in Russia's Current Foreign Policy Paradigm*, „PONARS Eurasia Policy Memo”, December 2008, no. 41, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/pepm_041.pdf.
- Legucka A., *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Difin, Warszawa 2013.
- Legucka A., *The NATO-Ukraine relations after the annexation of Crimea*, „Ukraine Analytica”, nr 2(8)/2017, s. 42–49.
- Michałowska G., *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1997, s. 132.
- Milczarek D., *Foreign and Security Policy – A Challenge for the European Union*, w: *Introduction to European Studies. A New Approach to Uniting Europe*, red. D. Milczarek, A. Adamczyk, K. Zajączkowski, Centre for Europe, University of Warsaw, Warsaw 2013.
- Nye Jr. J.S., *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, New York 2004, s. 10–11.
- Ochmann P., Wojas J., *Zagadnienia prawne rosyjskiej interwencji zbrojnej na Krymie w 2014 r.*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1/2016, s. 89–110.
- Olchowski J., *Tożsamość zbiorowa jako podstawa bezpieczeństwa kulturowo-cywilizacyjnego w Europie*, www.ae.krakow.pl.
- Olejarz T., *Religia na Ukrainie*, w: *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak (Stępniewski), Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 43.
- Olejarz T., Stępniewski T., *Prawośławie jako element konstytutywny „dyplomacji konfesyjnej” Federacji Rosyjskiej wobec wybranych państw obszaru poradzieckiego*, w: *Religia i polityka na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Centralnej*, red. T. Stępniewski, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Wydawnictwo KUL, Lublin–Warszawa 2013, s. 111–139.
- Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*, red. P. D’Anieri, Washington, DC and Baltimore 2010.
- Pawluczuk W., *Rzymska i bizantyńska tradycja na ziemiach polskich i jej wpływ na codzienność i historię*, „Nomos”, nr 7/8/1994, s. 107.
- Piskorska B., *Między retoryką a rzeczywistością: relacje Ukrainy z Unią Europejską w kontekście kryzysu na Ukrainie 2013/2014*, w: *Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu*, red. M. Pietraś, M. Malskyj, B. Surmacz, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016, s. 223, 242–243.

- Popescu N., Wilson A., *Polityka Unii Europejskiej i Rosji wobec wspólnych sąsiadów*, Europejska Rada Spraw Zagranicznych, Fundacja im. Stefana Batorego, Londyn–Warszawa 2010, s. 14–15.
- „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, r. 12, z. 2/2014: *Majdan 2014: Ukraina na rozdrożu*, T. Stępniewski, A. Gil, A. Szabaciuk, A. Visvizi (red.), *passim*.
- Rotfeld A.D., *Mysli o Rosji... i nie tylko. Eseje i wywiady*, Świat Książki, Warszawa 2012.
- Rotfeld A.D., *Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4/2014, s. 37.
- Sakwa R., *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I. B. Tauris, London–New York 2015, s. 30.
- Samokhvalov V., *Ukraine between Russia and the European Union: Triangle Revisited*, „Europe-Asia Studies”, vol. 67, no. 9/2015, s. 1377–1378.
- Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2011, s. 11 i nast.
- Stępniewski T., *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie”, nr 3(79)/2016, s. 43–59.
- Stępniewski T., Olejarz T., *Wyzwania Unii Europejskiej na wschodzie Europy*, „Studia Europejskie”, nr 2(58)/2011, s. 157–169.
- Stępniewski T., *The EU’s Eastern Partnership and the Way Forward After Riga*, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs”, vol. XXIV, no. 1–2/2015, s. 17–27.
- Stępniewski T., *Unia Europejska, Ukraina i Rosja: kryzysy i bezpieczeństwo*, „Studia Europejskie”, nr 4(76)/2015, s. 11–25.
- Świder K., *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015.
- Touraine A., *Bezbrzeżna Europa*, „Na Przykład”, nr 4/1998, s. 25.
- Turij O., *Dialog kultur i kultura dialogu na współczesnej Ukrainie – perspektywa chrześcijańska*, w: *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003, s. 102–103.
- Wężyk K., *Niedźwiedziowi wolno więcej (rozmowa z Andrejem Krickovicem)*, „Gazeta Wyborcza / Magazyn Świąteczny”, 18.07.2015 r., <http://wyborcza.pl/magazyn>.
- Wilson A., Popescu N., *Russian and European Neighbourhood Policies Compared*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 9, no. 3/2009, s. 317–331.

- Włodkowska A., *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
- Włodkowska A., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty Niepodległych Państw*, w: *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Difin, Warszawa 2008, s. 139 i nast.
- Włodkowska A., *Wykorzystanie hard i softpower przez Federację Rosyjską i Unię Europejską w regionie czarnomorskim*, w: *Unia Europejska i Federacja Rosyjska wobec regionu Morza Czarnego*, red. T. Kapuśniak (Stępniewski), Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2010, s. 59–65.
- Wóycicki K., *Ukraina – narodziny społeczeństwa obywatelskiego*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4/2013, s. 7–17.
- Wóycicki K., *Ukraińska pułapka na Putina*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1/2014, s. 7–17.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, Rosja, kontestowane sąsiedztwo, bezpieczeństwo europejskie, Ukraina

Key words: European Union, Russia, Contested Neighbourhood, European Security, Ukraine

Competition of Powers in the Contested Neighbourhood of the European Union and Russia

Abstract

When viewing the geopolitical map of the world, the fact that, in 2017, there exist several areas where conflicting interests of superpowers clash, can be observed. These areas include e.g. Syria and Ukraine. As far as Russia's and the EU's conflicting interests are concerned, the area of common neighborhood constitutes the greatest challenge for both sides. The present paper examines the situation of eastern neighborhood countries, which can be labeled as the area contested by the EU and Russia. Another term which may be applied to the region the EU and Russia compete for is the contested neighborhood. The neighborhood encompasses six post-Soviet states located on the one hand between the EU and NATO, and Russia on the other. These states encompass Belarus, Moldova, and Ukraine in Eastern Europe, and Armenia, Azerbaijan, and Georgia in South Caucasus. The discussion of the competition will be limited in time to the 21st century, especially to the period following the outbreak of the armed conflict in Donbas between Ukraine and Russia (officially Donbas separatists supported by Russia), and the significance of the conflict for the

region. Individual sections of the paper will present the specific character of the EU and Russia's common neighborhood, and soft and hard power applied by both superpowers. Furthermore, results of the competition of the powers in eastern neighborhood in the form of events of 2014, i.e. the Euromaidan and annexation of Crimea by Russia in particular, will be discussed.